

Polarcirkelens dæmon

Af Hanne Guldberg Mikkelsen

Tupilakken, den grønlandske dæmon, lever i bedste velgående – i turistindustrien. I virkelighedens arktiske samfund er den fortid. Det er Qivittoq'en, 'fjeldgænger', til gengæld ikke. Frygten for denne dæmon trives, beretninger om den uhyggelige Qivittok kan stadig få hårene til at rejse sig på moderne grønlanderes hoveder.

»Gud forbandede Juuilli. Hans ben ville lammes, han måtte gå på sine albuer, og slæbe underkroppen efter sig ... hvis man ser Juuilli, vil man blive jaget af ham for evigt ...«

Lejrtur på toppen af verden, nord for Polarcirklen. De nye elever på Egedesminde/Aasiaat gymnasium er draget ud for at blive rystet sammen. Natten har sænket sig, bålet gløder orange. Inde i køkkenteltet fortæller de unge spøgelseshistorier. Fortællinger, der er gået fra mund til mund i det eskimoiske samfund i århundreder, ofte historier, de har fået fortalt af deres bedsteforældre. Blandt de uhyggeligste er dem, der handler om fjeldgængere. Mennesker, der forlader de små isolerede samfund for at klare sig selv i naturen – eller gå til grunde. De mere sarte skriger højt af skræk. Det ærgrer dem, at deres dan-

ske gymnasielærere bare måber, »... men uhyggen går altså også tabt, når vi skal oversætte til dansk«, som Karen klagen- de formulerer det. Da 'selskabet' bryder op, er der nærmest panikagtige sammenstød i teltdugsdøren for ikke at blive ladet alene tilbage med rædslen.

Juuilli's skæbne

»Der var engang en ung grønlander, der hed Juuilli. Han var meget forelsket i en smuk pige, men hun var ikke forelsket i ham.

Juuilli har længe tænkt på at fri – nu skal det være. Han samler mod, og går hen til familiens sommertelt. Pigen ser meget overrasket ud, det samme gør forældrene. »Har Juuilli da ikke hørt, hun skal giftes med en anden?« Uden at svare drejer Juuilli om på hælen og går sin vej, vred og skuffet over ikke at kunne få den pige han elsker.

Hanne Guldberg Mikkelsen er cand.mag. i historie og religion og desuden uddannet ved Journalisthøjskolen. Udover at arbejde som journalist har hun undervist som adjunkt ved gymnasiet i Aasiaat.

Livet er ikke længere værd at leve, han kan ligeså godt dø. Og så beslutter han sig for at blive fjeldgænger, nu, hvor han har gjort sig selv til grin, og ikke kan få sin elskede.

Han tager hjem, pakker de vigtigste fangerredskaber og drager afsted midt om natten. Ude i naturen finder han en hule langt fra bopladsen.

En nat, da han ligger og sover, hører han en stemme. Han tror, han drømmer – men det er i virkeligheden Gud, der taler. Gud siger, at Juuilli skal vende tilbage til sine forældre. De har brug for ham, og pigen er ikke blevet gift. Hvis Juuilli ikke gør som Gud befaler, vil han blive hårdt straffet. Den unge mand bliver bange, og beslutter sig for at vende hjem. Stående på et fjeld udenfor bopladsen kan han se ned til de mennesker, han engang levede blandt; de ser ud til at have det fint. Netop som han beslutter sig for at vende endeligt tilbage, kommer pigen, han elskede, til syne. Han bliver ulykkelig ved synet og løber væk.

Så truer Gud Juuilli. Han får endnu en chance for at vende hjem, men nægter. Og derfor skal han nu, som en straf fra Gud, gå jorden rundt så længe verden eksisterer. Men ikke på almindelig vis. Hans ben skal være lamme, han må bruge albuerne til at gå med, kroppen slæber efter ham.

Flere har set Juuilli gå rundt på den måde. Et så gruopvækkende syn, at man aldrig glemmer det. Det er sædvanligvis jule- og nytårsaften man ser ham – og hvis man gør, vil man blive jaget til evig tid.« (Fortalt af Susanne Jørgensen, 3.Q, GU/Aasiaat).

Djælepagt

Selvom det snart er hundrede år siden den sidste 'hedning' i Grønland blev døbt, lever en stor del af den eskimoiske åndetro videre. Sjæle, navneånder, spøgelse – og altså Qivittoq'er. For mange af Grønlands unge er de dæmonagtige fjeldgængere en realitet. Qivittoq'en er et kulturelt efterslæb fra fangersamfundet, ligesom vores nisse er det fra bondesamfundet – nissen var en levende realitet mange hundrede år efter, at Danerne var blevet kristne.

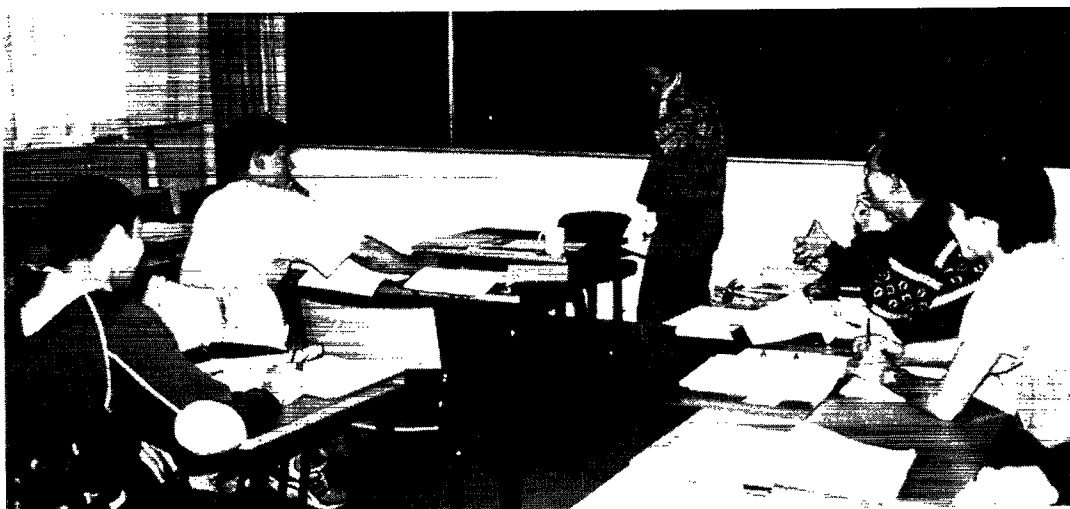
»En Qivittoq er et menneske, der forlader samfundet, bliver eneboer og lever udenfor civilisationen. Men mere end det – han får også magiske kræfter ...« (Juanguaq B. Jensen, 3.Q).

»... fodsporene stammede fra en mand i gammeldags kamikker ... en mand med langt sort hår, sortblå prikker i ansigtet, ved kinden og på panden ... « (Karen Hjort, 3.Q).

»... man siger, at Qivittoq'en indgår en pagt med Djævelen ...« (Kristian Zeeb, 3.Q).

»En Qivittoq ... glemmer sit eget sprog og begynder at lære, hvordan man kan kommunikere med dyrene ...« »... han kan flyve, forvandle sig til dyr, får overmenneskelige kræfter, kan gå som en hund, læse tanker, forstå hundesprog og se i mørke ...« (Karoline Mathiasen, 3.Q).

Således beskriver en 3.G på Aasiaat/Egedesminde gymnasium »Fjeldgængerne«. I forbindelse med religionsundervisningen blev de bedt om at nedfælde deres 'erfaringer' og viden om Qivittoq'er, samt fortælle deres bedste Qivittoq historie.

Moderne gymnasieelever gyser stadig over de urgamle qivittoq-historier. Foto: Forfatteren.

Ifølge eleverne er der flere grunde til, at et menneske bliver Qivittoq. De hyppigste årsager er uvenskab med bo-pladsfæller og familie, depression, ugen-gældt kærlighed, vanvid. Anledningen er altså i langt de fleste tilfælde, at manden har lidt et socialt nederlag, eller 'skilt sig ud' fra fællesskabet.

Qivittoq'en er interessant som et fænomen, der er skabt af det nære samfund. Beretningerne fortæller noget om, hvordan fællesskabet fungerer – specielt hvordan en lille gruppe mennesker, der er ekstremt afhængige af hinanden, tolker og forstår verden, dens afvigelser og de ikke-tilpasningsdygtige.

»Rigets« lukkede afdeling

Når Qivittoq'en forlader samfundet, dæmoniseres han totalt, fordi han dermed åbent fremstår som en anklage og en trussel mod det, han har vendt ryggen.

Der sker følgende: Det dyriske tager over, når mennesket ikke længere lever

blandt ligesindede. Fjeldgængerer skildres som en ren vildmand med skæg og frostpletter, altid iført sæl- og rensdyrskind og kamikker. Men også på det indre plan sker der en forandring: mandens menneskelighed forsvinder, han lærer at kommunikere med dyrene, han kan forvandle sig, læse tanker etc. Skikkelsen bliver gjort dæmonisk, tydeligst udtrykt ved, at fjeldgængerer indgår djævpagter.

Myterne forklarer selv denne forvandling med, at Qivittoq'en nægter at lytte til Gud – som i Juuillis tilfælde. Hvis han igen kommer i kontakt med 'samfundet', er han blevet farlig. Han stjæler, plyndrer, udspionerer og slår i nogle tilfælde ihjel.

I Jens' historie er der tale om mordere: »(I gamle dage) ... forbandede Angakkoen (medicinmanden) dem, og da de døde, blev de til overnaturlige væsener, deres krop var deform og de havde to hoveder ... de var 2-4 meter høje, lynhurtige og stærke som tyve bjørne.

Men de kunne ikke dræbe et menneske – sådan lød forbandelsen. Disse Qivittoq'er ... spiste alt levende, så bopladsens beboere omkom af hungersnød. Tilsidst døde de også selv af sult».

Qivittoq'en omtales ofte som en 'den'. Han er nu, for de der sidder tilbage og fortæller historien, blevet til et intetkøn, et dyr. Kun i ganske enkelte tilfælde forløber mødet med en Qivittoq fredeligt (se Karens historie, box).

Et nyt træk ved historierne drejer sig om, hvad der sker, hvis det lykkes samfundet at fange fjeldgænger. Nogle mener, at der i det mægtige arktiske øde findes et isoleret sted, hvor man bringer de tilfangetagne hen; andre er af den overbevisning, at Qivittoq'erne sendes til Danmark, og dér havner på sygehusenes lukkede afdelinger. Rigshospitalets er her en af de mere populære. Følgende fortælling er fra Illulisat/Jakobshavn:

»Samfundet fik nu nys om, at han var blevet set. Og politiet begyndte at efterforske sagen. I al hemmelighed. Man ønskede ikke at skræmme befolkningen. En dag bliver han anholdt ... og sendt til Danmark, til et fængsel eller en anstalt for sindssyge ... og dér er han, efter at have været fjeldgænger i mange år. Dog ved jeg ikke, om han endnu lever ...« (Else Marie Poulsen, 3.Q).

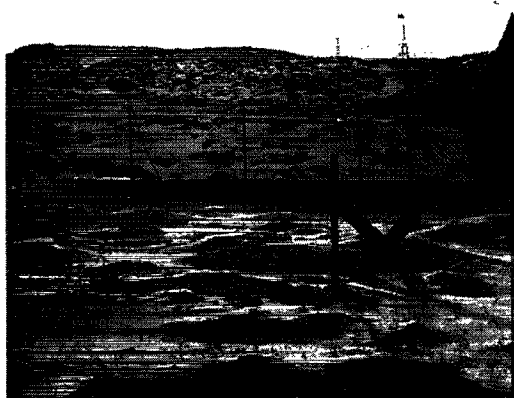
Afhængighed og afvigelse

Hvordan kan man 'forklare' en Qivittoq? Hvilke mekanismer skaber fortællingerne om dette halv-menneske? Og hvorfor kan han leve videre i Grønland år 2000, blandt moderne unge mennesker?

Den ældste nedskrevne Qivittok historie kan læses i H. Rinks samling af

»Eskimoiske Eventyr og Sagn« fra midten af sidste århundrede. Fortællingerne er tydeligvis opstået i de små tætte fangersamfund, hvor bopladsens beboere var dybt afhængige af hinanden – fysisk, socialt og psykologisk. Hvis nogen svigtede, trådte ved siden af eller skilte sig ud, var samfundet og eksistensen i de barske arktiske egne truet. Fjendskab, jalousi, måske ligefrem sindssyge, blev mange, mange gange mere truende og direkte farlig end samme følelser ville være i større samfund, hvor mennesker har mulighed for at drage væk og slutte sig til andre grupper. I de små fangersamfund var der ikke plads til svage individer. Gamle og syge tog frivilligt – eller under socialt pres om man vil – deres eget liv ved simpelthen at 'gå ud på isen'. Gamle koner kastede sig ud fra klipperne – mange steder kan endnu fremvise disse såkaldte selvmords 'kællingekløfter'. Samfundet *kunne* ikke forsørge dem. Livsgrundlaget var for fattigt, tilværelsen for barsk, der var ikke overskud.

Etnologer og historikere har peget på, at der i de små isolerede samfund kun var ringe mulighed for at slippe af med aggressioner – derfor undertrykte grønlænderen i mange tilfælde mere, end det var psykologisk sundt. Men – hvis en følelse, der vender sig mod bopladsfællerne, ikke kan undertrykkes, bliver den farlig. For alle parter. Manden kan da vælge at melde sig ud, og det vil i de fleste tilfælde være ensbetydende med selvmord, både socialt og reelt. Det er stort set umuligt at klare sig på egen hånd i arktiske områder. Men for samfundet efterlader manden et pro-

»Qivittoq finder aldrig hvile blandt sine egne – han er dømt til et dømonliv. Udenfor.« Foto: forfatteren.

blem: han drog afsted i nattens mulm og mørke – er han nu reelt død? Eller vil han komme tilbage og hævn sig? Hvis han mod al forventning lever videre, alene i ismarken, må han være et overmenneske – et overmenneske, der har et udestående med samfundet. Sådan opstår den hævnende dæmon, som nutidens gymnasieelever stadig føler en arkaisk gru overfor.

De døde, de afvigende, har altid været mytestof – som danskernes kirkegårds-spøgelser, grå damer og nisser, der vel først er blevet endeligt aflivet med industrisamfundets gennembrud.

I Grønland, der endnu har nogle intakte rødder tilbage til fortiden, er det et urtidens gys, der går gennem klassen, når Karen fortæller sin historie om, hvordan fætteren i Upernavik fik besøg af en fjeldgænger (se box).

Bente, den danske sekretær på gymnasiet i Aasiaat/Egedesminde, kan også fortælle, hvordan det ind imellem stadig sker, at mennesker forlader byg-

der eller byer – og aldrig lader høre fra sig igen. Efter et stykke tid erklæres de for døde. Men er de det? Eller lurder de derude? I tågens flimren? I hundenes hylen? I Nordlysets dansen?

Karens historie

»I marts måned sidste år begyndte min familie i Kangarsuatsiaq – en bygd ved Upernavik – at lægge mærke til, at der foregik noget underligt. Ting forsvandt fra forrådsskure og hundene opførte sig som de gør, når de 'mærker', at der er en isbjørn på færde.

En dag skulle min fætter Aqqualuk se en video sammen med broderen Harald og hans forlovede, Jensine. Harald og Jensine faldt i søvn, Aqqualuk blev siddende oppe alene – og hørte da noget der kriblede og krablede ude i entreen. Han kunne skimte en menneskelignende form, og gik derud, men da han kom tættere på, gik der en gysen gennem ham, og han råbte højt: »Jensine, der er nogen i gangen«. Hun vågnede ikke, han råbte igen, men det var en stemme udefra, der svarede: »Hun kan ikke vågne, lad hende være«. Så besvimede Aqqualuk. Da han kom til sig selv, sad han og talte med en fjeldgænger; fjeldgængereren påstod han hed Isak, og han var blevet Qivittoq, fordi hans kæreste havde været ham utro. For at straffe hende var han gået sin vej. Han spurgte også, om han måtte få noget rå lever; på vej ind i huset havde han set fem sæler, min onkel havde fanget.

Mens han sad der og spiste lever, begyndte han at græde. Fordi han var så taknemmelig, forklarede han; det var meget længe siden han havde smagt rå lever.

Da Isak skulle til at gå, gav han Aqqualuk en amulet af skind. Den havde han selv brugt, når han havde været i nød. Han bad også om mad og tændstikker til at tage med sig, og drog så af. Da det gik op for Aqqualuk, hvad der var sket, gik han direkte ind til Jensine og Harald og ruskede dem vågne. De vækkede resten af familien og fortalte historien. Dagen efter så min onkel, at sælerne var sprættet op, og der var fodspor efter en mand i gamle kamikker.

Aqqualuk beskrev Isak som en mand med langt sortgråt hår, hans ansigt havde sort-blå pletter ved kinden, hagen og på panden«.

(Karen Hjort, 3.Q).